

MICHAŁ BIAŁKOWSKI, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
<https://orcid.org/0000-0001-5215-1271>
bialkowski@umk.pl

PRACE KOMISJI SOBOROWEJ/KOMISJI DO SPRAW REALIZACJI UCHWAŁ SOBORU WATYKAŃSKIEGO II EPISKOPATU POLSKI (1959-1977). WSTĘP DO HISTORII RECEPCJI SOBORU W POLSCE

STRESZCZENIE: Artykuł jest pierwszym w polskiej historiografii kościelnej opisem działalności Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski w latach 1959-1977. Gremium to było głównym organem odpowiedzialnym za wdrażanie uchwał Soboru Watykańskiego II i realizację jego recepcji w Kościele katolickim w Polsce. W analizowanym okresie przewodniczył mu abp Antoni Baraniak. Komisję szczególną troską otaczał przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski kard. Stefan Wyszyński. Znaczący wkład w prace komisji wnieśli: Bolesław Kominek, Karol Wojtyła i Michał Klepacz. Poprzez aktywność soborową swoich członków komisja miała udział w przygotowaniu niektórych dokumentów m.in. Konstytucji duszpasterskiej o świecie współczesnym „Gaudium et spes”.

SŁOWA KLUCZOWE: Komisja Soborowa/Komisja do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II; Sobór Watykański II; recepcja Soboru Watykańskiego II; odnowa posoborowa; papież Paweł VI; kard. Stefan Wyszyński; abp Antoni Baraniak; Karol Wojtyła; Bolesław Kominek.

THE WORK OF THE CONCILIAR COMMISSION/COMMISSION FOR THE IMPLEMENTATION OF THE RESOLUTIONS OF THE SECOND VATICAN COUNCIL OF THE POLISH EPISCOPATE (1959-1977). INTRODUCTION TO THE HISTORY OF THE RECEPTION OF THE COUNCIL IN POLAND

ABSTRACT: The article is the first description in Polish ecclesiastical historiography of the activities of the Conciliar Commission/Commission for the Implementation of the Resolutions of the Second Vatican Council of the Polish Episcopate in the years 1959-1977. This body was the main organ responsible for the implementation of the resolutions of the Second Vatican Council, and the implementation of its reception in the Catholic Church in Poland. In the analysed period it was presided over by Archbishop Antoni Baraniak. The Commission was given particular attention by the Chairman of the Polish Episcopal Conference, Card. Stefan Wyszyński. Bolesław Kominek, Karol Wojtyła and Michał Klepacz made a significant contribution to the works of the Commission. Through the conciliar activity of its members, the Com-

mission participated in the preparation of some documents, including the Pastoral Constitution on the Modern World *Gaudium et spes*.

KEYWORDS: Conciliar Commission/Commission for the Implementation of the Resolutions of the Second Vatican Council; Second Vatican Council; reception of the Second Vatican Council; post-conciliar renewal; Pope Paul VI; Cardinal Stefan Wyszyński; Archbishop Antoni Baraniak; Karol Wojtyła; Bolesław Kominek.

Translated by dr Joanna Szczepańska-Włoch

60. rocznica inauguracji obrad Soboru Watykańskiego II, przełomowego wydarzenia w historii Kościoła powszechnego w XX stuleciu, skłania do zaproponowania szeregu postulatów badawczych¹. Do najważniejszych – z perspektywy „polskich dziejów Soboru” – zaliczyć należy opracowanie działalności Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski². Gremium to – powstałe już wiosną 1959 r. – miało znaczący wpływ na przygotowanie Kościoła katolickiego w Polsce do obrad soborowych. W czasie Soboru Watykańskiego II koordynowało ono aktywność hierarchów, a po jego zakończeniu stymulowało proces odnowy posoborowej. Zostało zawieszono w grudniu 1977 r. po śmierci swojego przewodniczącego – arcybiskupa Antoniego Baraniaka. Paradoksalnie, mimo sporego wpływu na kwestie soborowe w Polsce, problematyka prac Komisji nie była dotąd rozpatrywana jako samodzielny problem badawczy. Pojawiała się natomiast incydentalnie w kontekście historii Soboru Watykańskiego II, jego recepcji w Kościele katolickim w Polsce oraz biografii metropolity poznańskiego³.

¹ G. F. Svidercoschi, *Sobór, który trwa. Kronika, bilans, perspektywy II Soboru Watykańskiego*, tłum. L. Rodziewicz, Kraków 2003, s. 20-21; J. Orlandis, *Kościół katolicki w drugiej połowie XX wieku*, tłum. P. Skibiński, Radom 2007, s. 28-70; P. Chenaux, *Vaticanum II między historią i teologią: status quaestionis*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 15-35.

² W kontekście Kościoła powszechnego sformułował je ostatnio, ukazując szeroką panoramę dziejów katolicyzmu w XX w., P. Skibiński, *Kościół wobec totalitaryzmów (1917-1989). Światowy katolicyzm i doświadczenie Polaków*, Warszawa 2022.

³ Zob. M. Białkowski, *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016; Tenże, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów

Niniejszy przyczynek ma zadanie wypełnić tę dotkliwą lukę w historiografii kościelnej. Po raz pierwszy zaprezentowana zostanie dokumentacja archiwalna Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski. Wcześniej materiały te nie były znane badaczom. W minionym roku zostały odnalezione w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim, w zespole Sekretariatu Prymasa Polski, dziale Varia i zostały udostępnione Autorowi dzięki specjalnej zgodzie kard. Kazimierza Nycza, arcybiskupa metropolity warszawskiego. Uzupełniającym materiałem źródłowym są m.in., znajdujące się w tym samym archiwum, działy Watykan i Episkopat Polski zawierający kolekcje: protokołów Komisji/Rady Głównej Episkopatu Polski oraz protokołów Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski.

Powstanie, skład, zmiany organizacyjne i zadania Komisji Soborowej

Ogłoszona przez papieża Jana XXIII 25 stycznia 1959 r. historyczna decyzja o zwołaniu XXI Soboru Powszechnego odbiła się na świecie i w Polsce szerokim echem⁴. Episkopat Polski, na czele z kardynałem Stefanem Wyszyńskim, bardzo szybko zareagował na tę informację. Już 15 kwietnia 1959 r. podczas 55. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – na wniosek Komisji Głównej Episkopatu Polski – utworzono Komisję Soborową i powołano jej skład⁵. Przewodniczącym został arcybiskup Antoni Baraniak, jeden z najbliższych, zaufanych i wypró-

---

Kościół i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 229-272; T e n ż e, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972-1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przyszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018, s. 387-446; T e n ż e, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019; T e n ż e, *Działalność Antoniego Baraniaka SDB na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1951-1977)*, „Studia Pelplińskie”, 2020, r. 54, s. 47-86; T e n ż e, *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951-1977)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 14, 2020, s. 95-133; T e n ż e, *Antoni Baraniak SDB jako członek Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w latach 1951-1977*, [w:] *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „Ludowej”*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 185-215; J. Wąsowicz, *Defensor Ecclesiae. Arcybiskup Antoni Baraniak (1904-1977). Salezjańskie koleje życia i postęgi metropolity poznańskiego*, Warszawa 2022.

⁴ F. B é c h e a u, *Historia soborów*, tłum. P. R a k, Kraków 1998, s. 219-220.

⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/184, k. 125, Protokół 55. KPEP, Warszawa, 15 IV 1959 r.

bowanych współpracowników Prymasa Polski⁶. Powierzenie metropolie poznańskiemu tej funkcji było potwierdzeniem jego pełnej lojalności wobec kardynała oraz wysokich kompetencji merytorycznych. Dostojnik biegle znał język łaciński oraz włoski, miał doskonałe kontakty w dykasteriach watykańskich oraz mógł się wylegitymować wieloletnią praktyką w centralnych instytucjach Stolicy Apostolskiej⁷. Relacje osobiste, bardzo dobre notowania w środowiskach kościelnych Rzymu i gruntowne wykształcenie mogły być szczególnie przydatne chociażby z uwagi na międzynarodowy wymiar przygotowań do Soboru i globalny charakter samego wydarzenia⁸.

W skład Komisji Soborowej – poza arcybiskupem Antonim Baraniakiem – początkowo weszli biskupi: Jan Jaroszewicz, Piotr Kałwa, Michał Klepacz, Ignacy Świrski oraz Andrzej Wronka⁹. Sam prymas zapisał pod datą 15 kwietnia 1959 r.: *Powołano do życia Komisję Soborową, której przewodniczyć będzie Arc[y]b[isku]p Baraniak. W skład wchodzi Biskupi: Klepacz, Kałwa, Świrski, Wronka i Jaroszewicz*¹⁰.

Z kolei materiały Komisji Soborowej Episkopatu Polski podają jeszcze w składzie biskupa Lecha Kaczmarka¹¹. Jego udział w pracach soborowego gremium potwierdza ostatecznie fakt, iż pełnił funkcję sekretarza komisji¹². Ten sam skład Komisji Soborowej zatwierdzony został w połowie marca 1962 r. Jej członkami byli: arcybiskup Antoni Baraniak (przewodniczący) oraz biskupi: Jan Jaroszewicz, Lech Kaczmarek, Piotr Kałwa, Michał Klepacz, Ignacy Świrski i Andrzej Wronka¹³.

Po zakończeniu II sesji soborowej, w grudniu 1963 r., doszło do rozszerzenia gremium poprzez włączenie kolejnych hierarchów: arcybiskupa Bolesława Kominka, biskupów Józefa Drzazgi, Kazimierza

⁶ M. Białkowski, *Działalność Antoniego Baraniaka SDB na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1951-1977)*, „Studia Pelplińskie”, 2020, r. 54, s. 55-58.

⁷ J. Wąsowicz, *Defensor Ecclesiae. Arcybiskup Antoni Baraniak (1904-1977). Salezjańskie koleje życia i posługi metropolity poznańskiego*, Warszawa 2022, [w druku].

⁸ A. Michalik, *Odkryć sobór. Szkic historyczno-teologiczny Soboru Watykańskiego II*, Tarnów 2006, s. 21.

⁹ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019, s. 130.

¹⁰ AAG, S. Wyszynski, *Pro memoria 1959*, zapis z 15 IV 1959 r.

¹¹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 14, Notatka Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, 16 IV 1959 r.

¹² AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 15-19, Protokół z I sesji Soborowej Komisji Episkopatu Polski, Poznań, 12 V 1959 r.

¹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/200, k. 122, Komisje uzupełnione, 15 III 1962 r.

Józefa Kowalskiego i Karola Wojtyły oraz ks. Wincentego Granata i o. Bernarda Przybylskiego OP¹⁴. Już w okresie posoborowym spisy komisji z 1967 i 1968 r. podają, że poza przewodniczącym arcybiskupem Antonim Baraniakiem, pozostałymi członkami byli: kardynał Karol Wojtyła, arcybiskup Bolesław Kominek, biskupi Józef Drzazga, Jan Jaroszewicz, Lech Kaczmarek, Piotr Kałwa, ks. prof. Wincenty Granat i o. Bernard Przybylski OP¹⁵.

Zasadnicze zmiany w Komisji nastąpiły wczesną wiosną 1970 r. Obradująca w dniach 15-16 stycznia 1970 r. 117. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski dokonała regulacji liczby członków oraz jej nazewnictwa. Komisja Soborowa Episkopatu Polski została przemianowana na Komisję do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski¹⁶. W sporządzonym dwa miesiące później spisie członków komisji znaleźli się: przewodniczący arcybiskup Antoni Baraniak, biskupi: Józef Drzazga, Jan Jaroszewicz, Lech Kaczmarek, Jerzy Stroba, Julian Wojtkowski, ks. prof. Wincenty Granat, ks. Czesław Domin, ks. Waław Hipsz oraz o. Bernard Przybylski OP (sekretarz)¹⁷. Dalsze zmiany nastąpiły jesienią 1970 r. Z członkostwa w Komisji zwolniony został ks. prof. Wincenty Granat¹⁸, a na stanowisku sekretarza Komisji o. Bernarda Przybylskiego OP zastąpił ks. dr Stanisław Napierała¹⁹.

Kolejne zmiany składu są trudne do prześledzenia. Być może na początku roku 1971 komisję zasilił sufragan łódzki biskup Bohdan Bejze²⁰. Natomiast 6 września 1975 r. 149. Konferencja Plenarna Episkopatu

¹⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18 XII 1963 r.

¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/233, k. 18, Komisje Konferencji Episkopatu Polski na dzień 1 IX 1967 r.; AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/236, k. 4-12, Komisje Konferencji Episkopatu na dzień 1 III 1968 r.

¹⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/246, k. 65-66, Protokół 117. KPEP, Warszawa, 15-16 I 1970 r.

¹⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/247, k. 32, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r.

¹⁸ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 89, Pismo zawiadamiające Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do ks. Wincentego Granata, Warszawa, 27 XI 1970 r.

¹⁹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 84, Pismo zawiadamiające Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do ks. Stanisław Napierały, Warszawa, 27 XI 1970 r.

²⁰ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 86, Pismo abp. Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 14 XI 1970 r.

Polski powołała na członka komisji ks. dr. Wacława Świerzawskiego, rektora kościoła św. Marka w Krakowie w miejsce ks. dr. Bogusława Inlendera²¹. W kolejnym roku w związku ze śmiercią członka – biskupa Lucjana Bernackiego – przewodniczący komisji prosił o powołanie nowego spośród trzech kandydatów: biskupów Jan Michalskiego, Pawła Sochy i Józefa Marka²².

Z kolei 145. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski obradująca w dniach 26-27 listopada 1974 r. zatwierdziła po raz kolejny przewodniczącego i członków komisji, co wiązało się z upływem pierwszej, po zatwierdzeniu statutu Konferencji Episkopatu Polski, 5-letniej kadencji²³. Komisja do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II w praktyce zakończyła swą działalność wraz ze śmiercią pasterza Kościoła poznańskiego. Podczas posiedzenia 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 15 grudnia 1977 r. powzięto uchwałę o jej zawieszeniu²⁴.

Sporym wyzwaniem były same zadania, jakie wyznaczano Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski. Przede wszystkim odpowiedzialna była za duchowe i merytorycznie przygotowanie do Soboru Watykańskiego II nie tylko polskich hierarchów, ale całego Kościoła katolickiego w Polsce²⁵. Na podkreślenie zasługuje fakt, że polska Komisja Soborowa została utworzona ponad miesiąc przed ustanowieniem w Watykanie Komisji Przedprzygotowawczej Soboru Watykańskiego II. Ta druga powołana została do życia 17 maja 1959 r.²⁶.

Analiza protokołów Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski oraz protokołów Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, pozwala na sformułowanie celów, jakie stawiała przed sobą Komisja

---

²¹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 119, Pismo zawiadamiające Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do abp. Antoniego Baraniaka, Warszawa, 10 IX 1975 r.

²² AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 125, Pismo abp. Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 10 IV 1976 r.

²³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/274, k. 54, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26-27 XI 1974 r.

²⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/290, k. 68, Protokół 161. KPEP, Warszawa, 14-15 XII 1977 r.

²⁵ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 130-131.

²⁶ J. Dyl, *Sobory powszechne w drugim tysiącleciu chrześcijaństwa*, Tarnów 1997, s. 148.

Soborowa/Komisja do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski. Wskazać należy sześć najważniejszych:

- 1) animowanie ogólnopolskich programów duszpasterskich zawierających elementy przygotowania pastoralnego do Soboru Watykańskiego II (m.in. „Czuwań Soborowych”);
- 2) koordynacja i porządkowanie przygotowań do poszczególnych sesji soborowych, w szczególności redakcji schematów soborowych;
- 3) ogólne nadzorowanie prac studyjnych nad dokumentami soborowymi, w tym redakcji i wydania ich edycji polskiej oraz komentarzy;
- 4) starania o tworzenie literatury popularyzującej i przybliżającej dorobek Soboru a także powstawanie różnorodnych pomocy duszpasterskich;
- 5) wyznaczanie głównych kierunków odnowy posoborowej, ich dostosowanie do możliwości i potrzeb duszpasterskich Kościoła katolickiego w Polsce oraz koordynowanie współdziałania w tym wymiarze poszczególnych komisji episkopatu;
- 6) formułowanie postulatów związanych z wdrażaniem reform posoborowych w Kościele Powszechnym, w tym odnoszących się do problematyki poruszanej na Synodach Biskupów²⁷.

Działalność Komisji Soborowej w czasie przygotowań do Soboru Watykańskiego II (1959-1962)

Jak już stwierdzono podstawowym zadaniem Komisji Soborowej było wszechstronne przygotowanie duchowe, formacyjne oraz intelektualne duchowieństwa, osób konsekrowanych i świeckich do Soboru. Dlatego, gdy 12 maja 1959 r. w Poznaniu odbyło się pierwsze posiedzenie komisji, próbowano zdefiniować podstawowe problemy soborowe oraz dyskutowano na temat wkładu Episkopatu Polski w przyszłe prace Soboru Watykańskiego II²⁸. Już na wstępie przewodniczący komisji wskazał na pięć głównych bloków zagadnień, które mogły być brane pod uwagę jako tematy obrad przyszłego soboru. Były to:

---

²⁷ M. Białkowski, *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951-1977)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 14, 2020, s. 121.

²⁸ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 15, Protokół z I sesji Soborowej Komisji Episkopatu Polski, Poznań, 12 V 1959 r.

zagadnienia doktrynalne; zagadnienia dyscyplinarne; zagadnienia kleru; zagadnienia zakonne; zagadnienia liturgiczne²⁹.

W dalszej części wywiązała się dyskusja pomiędzy biskupem Michałem Klepaczem a biskupem Ignacym Świrskim. Ten pierwszy, ordynariusz łódzki, proponował, by poprzez prymasa zwrócić się do Stolicy Apostolskiej z zapytaniem o sugestie związane z włączeniem się Episkopatu Polski w prace soborowe. Odmienne stanowisko zaprezentował ordynariusz siedlecki, który podkreślał, że nie było dotąd takiej praktyki w dziejach soborów. Podkreślał natomiast, że każdy episkopat ma prawo wносить własne sprawy do obrad soborowych³⁰. Ostatecznie sformułowano uchwałę, w której proszono kardynała Stefana Wyszyńskiego, by wystąpił do Stolicy Apostolskiej z informacją o gotowości podjęcia konkretnej współpracy polskich hierarchów z soborem³¹. Uzgodniono również, że poszczególni członkowie komisji przygotowują opracowanie tematów szczegółowych: „Doktryna i praktyka komunizmu” (biskup Ignacy Świrski); „Technokracja i odhumanizowanie człowieka” (biskup Michał Klepacz); „Jakim powinien być współczesny kodeks społeczno-ekonomiczny” (biskup Piotr Kałwa); „Reformy liturgiczne” (biskup Andrzej Wronka); „Problemy kodeksowe prawa kanonicznego” (arcybiskup Antoni Baraniak); „Zagadnienie laicyzacji, jej źródła, objawy i środki zaradcze” (biskup Lech Kaczmarek)³².

W kolejnych miesiącach przed Komisją Soborową postawiono dwa zadania. Pierwsze dotyczyło opracowania listu pasterskiego do wiernych, drugie – sformułowania wniosków mających formę postulatów, które miały być rozpatrywane przez sobór³³. Już podczas 56. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 17 czerwca 1959 r. arcybiskup Antoni Baraniak zreferował wyniki pierwszych prac Komisji Soboro-

---

²⁹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 16, Protokół z I sesji Soborowej Komisji Episkopatu Polski, Poznań, 12 V 1959 r.

³⁰ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 17, Protokół z I sesji Soborowej Komisji Episkopatu Polski, Poznań, 12 V 1959 r.

³¹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 18, Protokół z I sesji Soborowej Komisji Episkopatu Polski, Poznań, 12 V 1959 r.

³² AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 19, Protokół z I sesji Soborowej Komisji Episkopatu Polski, Poznań, 12 V 1959 r.

³³ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 20, Komisja Soboru Powszechnego.

wej. Zaakceptowane zostały wówczas gotowy list pasterski do wiernych oraz propozycja przygotowania wspólnego listu biskupów polskich do Jana XXIII w sprawie soboru. Zdecydowano, że list do papieża będzie gotowy na wrześnieowe posiedzenie Episkopatu Polski i że podpiszą go wszyscy hierarchowie³⁴. Jak już wspominaliśmy, w dalszym czasie Komisja Soborowa miała zebrać materiał przygotowawczy, tak by nie czekając na wezwanie organów soborowych móc zgłosić postulaty³⁵. Najprawdopodobniej latem 1959 r. członkowie komisji nakreślili priorytetowe grupy zagadnień, a wśród nich:

- 1) problemy ustrojowe, związane z kodeksem prawa kanonicznego (określenie miejsca świeckich w Kościele, Akcja Katolicka w Kościele, kodeks prawa kanonicznego dla świeckich, duchowieństwo a świeccy w Kościele – ich wzajemny stosunek);
- 2) problematykę duchowieństwa diecezjalnego i świętości kapłańskiej (obrona celibatu, zachowanie brewiarza, przepisy duszpasterskie);
- 3) obecność zakonów w życiu diecezjalnym (określenie zależności, obowiązków i praw zakonów wobec biskupa i diecezji, prawo wyborcze w zakonach żeńskich, wychowanie kleru zakonnego, uproszczenie strojów zakonnych);
- 4) zagadnienie liturgii kościelnej (rytuały, konsekracja kościoła, Msza św., budownictwo kościelne);
- 5) popularyzację katolickiej nauki społecznej (upowszechnienie nauki o Kościele, nauczania o pracy, o własności i ciężących obowiązkach społecznych, o współzyciu społecznym);
- 6) rewizję niektórych przepisów kodeksu prawa kanonicznego³⁶.

Znaczącym wydarzeniem intelektualnym – przygotowującym Kościół w Polsce do obrad Soboru Watykańskiego II – było zorganizowanie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim specjalnej konferencji poświęconej planowanemu soborowi. Obradowała ona w dniach 23-25 sierpnia 1961 r. Warto dodać, że członkowie Komisji Soborowej wnieśli

---

³⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/185, k. 142, Protokół 56. KPEP, Warszawa, 17 VI 1959 r.

³⁵ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 20, Komisja Soboru Powszechnego.

³⁶ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 20-25, Komisja Soboru Powszechnego.

istotny wkład w przygotowanie dwudniowego sympozjum. Pierwszego dnia, po przemówieniu rektora KUL ks. prof. Mariana Rechowicza oraz zagajeniu kardynała Stefana Wyszyńskiego, wysłuchano odczytów: „Idea Soboru Powszechnego” (biskup Jan Jaroszewicz); „Między I a II Soborem Watykańskim” (biskup Wincenty Urban); „Przygotowania do II Soboru Watykańskiego” (ks. Andrzej Bardecki). Drugi dzień poświęcony był tematowi: „Eklezjologia współczesna” (ks. prof. Wincenty Granat); „Laikat w Kościele” (biskup Bolesław Kominek); „Sprawy duszpasterskie” (biskup Julian Groblicki). Trzeci dzień wypełniły referaty: „Reformy liturgiczne” (o. Franciszek Małaczyński OSB) i „Sprawa jedności chrześcijan” (ks. prof. Marian Rechowicz)³⁷. W wykładach uczestniczyło około 600 księży z całej Polski. Jedną z konsekwencji lubelskiego sympozjum było zgłoszenie przez duchownych przewodniczącemu Komisji Soborowej postulatu przeprowadzenia wśród wszystkich księży ankiety na temat: „Czego duchowieństwo polskie oczekuje od przyszłego Soboru?”. Podczas obradującej w dniach 15-16 listopada 1961 r. 69. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski arcybiskup Antoni Baraniak przekazał list w tej sprawie wszystkim biskupom ordynariuszom³⁸. Ostatecznie przyjęto – jako projekt Komisji Soborowej – List do wiernych o modlitwie w intencji Soboru oraz ankietę do duchowieństwa o pracach i tematyce soborowej³⁹. Ankieta zawierała dwadzieścia pytań odnoszących się m.in. do liturgii, katechizacji, duszpasterstwa, ewangelizacji przez media, stałego diakonatu, współpracy pomiędzy duchowieństwem a świeckimi, zaangażowania duszpasterskiego zakonów w życie parafii. Badanie ankietowe miało dość dowolny charakter, gdyż w zależności od diecezji realizowano je w różny sposób⁴⁰. Pismem z 6 lutego 1962 r. arcybiskup Baraniak prosił prymasa, by przekazał zebrane postulaty ankiety soborowej do Rzymu i zaopatrzył je w swoje słowo polecające. Z odręcznej notatki wiemy, że dokumenty zostały dostarczone do Sekretariatu Soboru arcybiskupowi Pericle Feliciemu⁴¹.

³⁷ AAW, SPP, Watykan, II 17/322, k. 93-93v, Program wykładów, KUL, 23-25 VIII 1961 r.

³⁸ AAW, SPP, Protokoły KPEP, II 4/198, k. 153, Protokół 69. KPEP, Warszawa, 15-16 XI 1961 r.

³⁹ AAG, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1961*, zapis z 15 XI 1961 r.

⁴⁰ M. B i a ł k o w s k i, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 144.

⁴¹ AAW, SPP, Watykan, Watykan, II 17/323, k. 83, Pismo abp. Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 6 II 1962 r.

Nową formą przygotowania do głębokiego duchowego przeżycia obrad soborowych, zainicjowaną przez Komisję Soborową, były maryjne czuwania modlitewne ujęte w ramy czteroletniego programu duszpasterskiego – tzw. „Czuwań Soborowych”⁴². Komisja Soborowa zaproponowała ich podjęcie podczas 71. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 14-15 marca 1962 r.⁴³. W specjalnym piśmie, skierowanym dziesięć dni później do wszystkich biskupów, prymas Stefan Wyszyński informował o wspólnej inicjatywie Komisji Soborowej, Komisji Duszpasterstwa i Komisji Maryjnej Episkopatu Polski i jednocześnie zalecał:

W „Czuwaniu Soborowym” wezmą udział wszystkie parafie w poszczególnych diecezjach Polski. Modlitwa każdej parafii trwać powinna jedną dobę. Zacznie się o zwykłej godzinie nabożeństwa wieczornego /lub Mszy św./ w danym kościele. Zakończy się nazajutrz, nabożeństwem wieczornym, o tej samej godzinie.

Do przeprowadzenia modlitw soborowej pomoc mogą materiały duszpasterskie, doręczone już w czasie marcowej Konferencji Episkopatu.

Wydziały Duszpasterstwa Kurii Diecezjalnych opracują rozkład „dni czuwania” w swych diecezjach. Zależnie od ilości parafii w danej diecezji, na poszczególne dni kolejno przypadną parafie z góry wyznaczone, jedna, dwie lub kilka. Na dany dzień jest wskazane wyznaczenie parafii w różnych dekanatach od siebie odległych, żeby kapłani mogli łatwiej nieść sobie pomoc wzajemną w słuchaniu Spowiedzi św. i w przygotowaniu nabożeństw⁴⁴.

Jak pokazało doświadczenie I sesji soborowej z jesieni 1962 r., ostatecznie program „Czuwań Soborowych” objął aż cztery odsłony, które odpowiadały czterem kolejnym sesjom Soboru Watykańskiego II. W 1962 r. – w czasie trwania I sesji soborowej – były to „Czuwania Soborowe z Maryją Jasnogórską”. W 1963 r. – w okresie obrad II sesji soborowej – realizowano „Soborowy Czyn Dobroci”. W 1964 r. – podczas III sesji soborowej – zaproponowano, by program duszpasterski nosił hasło „Zwycięstwo nad sobą na rzecz Soboru”. W 1965 r. – w trakcie IV sesji soborowej – temat czuwań brzmiał: „Oddanie w macie-

⁴² A. S m a g a c z, *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra” 21(2014), s. 387-411.

⁴³ AAW, SPP, Protokoły KPEP, II 4/200, k. 129, Protokół 71. KPEP, Warszawa, 14-15 III 1962 r.

⁴⁴ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 27-28, Pismo Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do biskupów, Warszawa, 25 III 1962 r.

rzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła za wolność Kościoła”⁴⁵. Każdej z akcji soborowych towarzyszyły konkretne znaki – symbole duchowej aktywności i przemiany. W czasie I sesji była to świeca. Podczas II sesji – „Parafialna księga Soborowych Czynów Dobroci” oraz hostia i świeca, które używane były podczas nabożeństwa „Soborowej Wieczerzy Pańskiej”. W trakcie III sesji wiernym towarzyszyły krzyż i różańce. Jako znak IV sesji wybrano „Księgę świętego niewolnictwa” oraz kopię obrazu Matki Bożej Częstochowskiej z aktem oddania rodziny w niewolę i błogosławieństwem prymasa⁴⁶.

Działalność Komisji Soborowej i zaangażowanie jej członków w prace Soboru Watykańskiego II (1962-1965)

W trakcie samych obrad Soboru Watykańskiego II Komisja Soborowa Episkopatu Polski w zależności od etapu prac soborowych podejmowała odpowiednie, różnorodne działania. Przede wszystkim – wraz z prymasem Stefanem Wyszyńskim – koordynowała wystąpienia oraz udział biskupów w pracach komisji redagujących projekty poszczególnych schematów. Nie bez znaczenia był fakt, że kilku członkom dane było uczestniczyć we wszystkich czterech sesjach soborowych⁴⁷. Byli to – przewodniczący arcybiskup Antoni Baraniak, biskup Piotr Kałwa, biskup Michał Klepacz, a z później dokooptowanych biskupi Kazimierz Józef Kowalski i Karol Wojtyła⁴⁸. Grono to miało nad innymi przewagę znacznie większego doświadczenia w obradach soborowych, możliwości pełniejszego uczestniczenia we wszystkich pracach oraz przyjrzenia się całemu soborowi w ujęciu panoramicznym, jak i perspektywicznym. Po drugie już na początku I sesji soborowej kilku członków Komisji Soborowej zasiłowało komisji soborowe, a tym samym znalazło się w samym centrum prac nad dokumentami soborowymi. Przewodniczący arcybiskup Baraniak – 16 października 1962 r. – został wybrany człon-

⁴⁵ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 135-137.

⁴⁶ J. Żaryn *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 230.

⁴⁷ Temat udziału polskich biskupów w obradach soborowych został podjęty w publikacji P. Rutkowskiego, *Polscy biskupi jako ojcowie Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2014. Poważnym mankamentem pracy jest niewykorzystanie podstawowych materiałów archiwalnych tej problematyki.

⁴⁸ M. Białkowski, *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016, s. 49.

kiem Komisji do Spraw Kościołów Wschodnich (w głosowaniu uzyskał 1.116 głosy)⁴⁹. Przewodniczącym Komisji do Spraw Kościołów Wschodnich był kardynał Amleto Giovanni Cicognani, Sekretarz Stanu Stolicy Apostolskiej (w latach 1961-1969), jedna z najbardziej wpływowych osobistości watykańskich. Charakteryzując atmosferę i same prace Komisji do Spraw Kościołów Wschodnich prymas zanotował:

Arc[y]b[isku]p Baraniak, po powrocie z Komisji Orientalnej, informuje o wrażeniach swoich. Przewodniczy Kard. Cicognani. Charakteryzuje cel schematu – dać znak sympatii dla Kościołów wschodnich. Jest to instrukcja dla katolików, jakimi środkami pracować nad zbliżeniem oddzielonych. Wszyscy Ukraińcy prosili, by Kardynał polski poparł schemat. – Arc[y]b[isku]p Baraniak przygotowuje krótkie przemówienie, które wygłoszę w Auli Soborowej⁵⁰.

Dodajmy, że głównym celem, jakie postawiono przed Komisją do Spraw Kościołów Wschodnich, było opracowanie schematu „O Katolickich Kościołach Wschodnich”, choć współuczestniczyła ona również w pracach nad schematami „O jedności chrześcijan” oraz „O ekumenizmie”. Finalnie największy wkład wniosła w przygotowanie Dekretu o Katolickich Kościołach Wschodnich „Orientalium Ecclesiarum”, który został uchwalony przez ojców soborowych 21 listopada 1964 r.⁵¹ Arcybiskup Antoni Baraniak – jako przewodniczący Komisji Soborowej Episkopatu Polski – postrzegał swoją działalność jako szczególną misję. Dlatego na każdym etapie prac nad kolejnymi projektami schematów przykładał wielką dbałość o precyzję ich treści i wyrażał troskę, by nie ulegały modnej wśród niektórych zachodnioeuropejskich ojców soborowych koniunkturalności, ale obiektywnie wyrażały stan zagrożeń i nakreślały perspektywy współczesnego katolicyzmu.

Biskup Michał Klepacz 22 października 1962 r. wszedł w skład soborowej Komisji do Spraw Studiów, Seminariów i Szkół Katolickich (uzyskał 1.152 głosy poparcia)⁵². Ordynariusz łódzki był również koordynatorem i moderatorem konferencji prasowych polskich ojców soborowych organizowanych dla dziennikarzy akredytowanych przy

⁴⁹ Stefan Kardynał Wyszyński, *Prymas Polski, Ojciec Soboru Watykańskiego II (1962-1965). Wybór dokumentów*, oprac. S. Wilk SDB, A. Wójcik, Lublin 2013, s. 28.

⁵⁰ AAG, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1962*, zapis z dnia 27 XI 1962 r.

⁵¹ A. A. De Ville, *Orientalium Ecclesiarum*, [w:] *The Reception of Vatican II*, ed. M. L. Lamb, M. Leveing, New York – Oxford University Press 2017, s. 324-346.

⁵² AAG, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1962*, zapis z 22 X 1962 r.

Soborowym Biurze Prasowym. Pełnił tę odpowiedzialną funkcję przez wszystkie cztery sesje soborowe. Do pomocy przydzielono mu biskupa Herberta Bednorza oraz księży Szczepana Wesołego i Michała Czajkowskiego⁵³.

Hierarcha łódzki należał do najczęściej występujących podczas Soboru dostojników spośród polskich biskupów. Statystycznie był – po prymasie Polski – najaktywniejszym polskim ojcem soborowym⁵⁴. Kardynał Stefan Wyszyński podczas obrad Soboru Watykańskiego II wystąpił 10 razy wygłaszając przemówienia w imieniu własnym oraz całego Episkopatu Polski. Biskup Michał Klepacz – 9 razy, biskup/arcybiskup Karol Wojtyła – 8 razy, arcybiskup Antoni Baraniak – 7 razy, biskup Edmund Nowicki – 4 razy, biskup Herbert Bednorz – 4 razy, biskup Kazimierz Józef Kowalski – 3 razy, biskup Antoni Pawłowski – 3 razy, biskup Franciszek Jop – 3 razy, biskup Wilhelm Pluta – 3 razy⁵⁵.

Wśród wielu wystąpień biskupa Michała Klepacza szczególny rezonans wywołało przemówienie wygłoszone 18 października 1963 r. w trakcie debaty wokół schematu „O Kościele”. Kardynał Stefan Wyszyński zanotował wówczas:

*Głos zabierał B[isku]p Klepacz, imieniem Episkopatu Polski; wypowiadał się za rozdziałem Kościoła i Państwa, co w naszej praktyce codziennej jest lepsze, niż sytuacja konkordatowa. Sesja zakończyła się o godz. 12.30. – Kard.[ynał] Ruffini pytał mnie, czy B[isku]p Klepacz przemawiał i w moim imieniu? Oczywiście, tak, w naszej sytuacji innego wyjścia nie widzę, tylko należy przestrzegać zasad rozdziału, bo państwo komunistyczne nie zechce konkordatu, jako układu dwustronnego, tylko jako jednostronnie narzucony pakt, którego użyje tylko dla propagandy*⁵⁶.

⁵³ AAG, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1963*, zapis z 28 IX 1963 r.

⁵⁴ Ilościową i jakościową analizę udziału w obradach oraz aktywności wszystkich polskich ojców soborowych zawierają artykuły: M. B i a ł k o w s k i, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 132: 2019, s. 269-315; I d e m, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Studia Pelplińskie”, 2019, r. 53, s. 33-73.

⁵⁵ M. B i a ł k o w s k i, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 203-204.

⁵⁶ AAG, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1963*, zapis z 18 X 1963 r.

Obecność Karola Wojtyły w gremium Komisji Soborowej wynikała z jego zaangażowania w prace *Vaticanum Secundum*, ponadprzeciętnej aktywności w auli soborowej, licznych kontaktów z episkopatami zagranicznymi, udziału w spotkaniach nieformalnych grup dyskusyjno-studyjnych oraz zgłaszanych często odważnych postulatach. W trakcie II sesji, jak czytamy w protokole z posiedzenia polskich ojców soborowych w Rzymie w dniu 14 listopada 1963 r.:

Biskup Wojtyła podnosi również, iż teologowie w Kraju nie są dostatecznie zaangażowani w dzieło soborowe. Proponuje, by niektórzy teologowie polscy zostali powołani na Sobór jako «periti», co włączy ich mocniej do dyskusji soborowej. Nawet w wypadku, gdyby nie mogli udać się do Rzymu, pozostanie ślad ich pracy w historii soborowej⁵⁷.

Pomysł Wojtyły nie spotkał się ze zrozumieniem ze strony kardynała Wyszyńskiego, ale na pewno potwierdził sens włączenia wikariusza kapitulnego archidiecezji krakowskiej w prace Komisji Soborowej. Od początku 1964 r. arcybiskup krakowski Karol Wojtyła angażował się w prace komisji przygotowującej schemat XVII. Dodajmy, że dokument od czerwca 1964 r. funkcjonował pod nazwą schematu XIII i był bezpośrednim poprzednikiem Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „*Gaudium et spes*”⁵⁸. W Krakowie kierowany przez metropolitę zespół, w skład którego weszli m.in. ks. Andrzej Bardecki, ks. Andrzej Maria Deskur, ks. Józef Majka, o. Augustyn Jankowski OSB, o. Jan Sieg SJ i ks. Tadeusz Styczeń SDS, w pierwszych miesiącach 1964 r. przygotował ekspercki projekt schematu XVII⁵⁹. Projekt zwany krakowskim posiadał zwięzłą strukturę i skondensowaną treść zamkniętą na 30 stronach maszynopisu. Składał się z czterech rozdziałów, których tytuły brzmiały: 1) O fundamencie obecności Kościoła w świecie; 2) Cele Kościoła obecnego w świecie; 3) O szczególnym zadaniu Kościoła w świecie współ-

⁵⁷ AAW, SPP, Watykan, II 17/289, k. 40, Protokół konferencji polskich ojców soborowych podczas II sesji Soboru Watykańskiego II nr 8, Rzym, 14 XI 1963 r.

⁵⁸ Szczegółowy przebieg prac nad schematem można prześledzić we wciąż aktualnej publikacji Janusza Zabłockiego, *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji pastoralnej „Gaudium et spes”*, Warszawa 1986, s. 73 i n.

⁵⁹ AAG, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1964*, zapis z 14 IX 1964 r.; K. W o j t y ł a, *Vaticanum II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, wybór i oprac. A. D o b r z y ń s k i, Rzym 2014, s. 27-28.

czesnym; 4) O środkach, którymi Kościół wypełnia swoje zadania we współczesnym świecie⁶⁰.

W maju 1964 r. projekt Wojtyły został przez kardynała Stefana Wyszyńskiego złożony w Sekretariacie Soboru. Od września 1964 r. metropolita krakowski włączony został w prace podkomisji zajmujących się rewizją tekstu schematu XIII. Najpierw była to podkomisja „znaków czasu”, a od listopada 1964 r. mieszana Podkomisja Centralna do spraw schematu XIII zwana – od miejsca wielokrotnych obrad – „komisją z Aricci”. Zasadniczy zręb prac Podkomisja Centralna wykonała od stycznia do czerwca 1965 r. W obradach ośmiu grup roboczych (podkomisji) powołanych do przygotowania poszczególnych rozdziałów schematu XIII uczestniczyło 77 osób (ojców soborowych, *periti* i audytorów). Z Polski oprócz Wojtyły (członek podkomisji doktrynalnej, której przedmiotem opracowania był temat Kościoła) w pracach brał udział prof. Stefan Swieżawski (członek podkomisji do spraw kultury). Trzecim Polakiem, który brał udział w sesji w Ariccia, był Mieczysław Habicht (członek podkomisji „znaki czasu”)⁶¹.

Relacjonując prymasowi Wyszyńskiemu swój udział w podkomisji schematu XIII arcybiskup Wojtyła pisał:

Posiedzenie zespołu, którego zadaniem jest przygotowanie schematu XIII czyli tzw. subcommissio centralis, było pracowite (2 sesje dziennie). Jak umiałem, starałem się wywiązać z moich zadań – i jeśli Wasza Eminencja pozwoli – zdam z tego sprawę na najbliższej konferencji Komisji Głównej a także Plenarnej Episkopatu. Zadania moje pojmowałem nie tyle jako próbę przeprowadzenia tekstów przygotowanych przez nasze środowiska (Kraków, Wrocław), ile jako obronę tez, które w tych tekstach są reprezentowane. Okazało się, że mamy tutaj swoje wyraźne stanowisko, które w dyskusji się liczyło. Zwłaszcza, gdy chodziło o sprawę zasadniczą, mianowicie o realność obecności Kościoła w świecie, o związane z tym prawa osoby ludzkiej, o świadomość

⁶⁰ AAW, SPP, Watykan, II 17/298, k. 146-175, Abp Karol Wojtyła, *De Ecclesia in mundo hodierno*, *Votum Cracoviense in Polonia*.

⁶¹ S. Swieżawski, *W nowej rzeczywistości 1945-1965*, Lublin 1991, s. 389-391; R. Skrzypczak, *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Kraków 2020, s. 85-93; K. Wojtyła, *Vaticanium II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, s. 30-31.

*misji zbawczej Kościoła – to wszystko jako teza podstawowa przeszło. Choć przypuszczam, że nie bez oporów*⁶².

Niebagatelna rola arcybiskupa Karola Wojtyły w dziele tworzenia „Gaudium et spes” uwidoczniła się szczególnie podczas CXXXVII Kongregacji Generalnej 28 września 1965 r. Wygłosił wówczas przemówienie, w którym nazwał Konstytucję duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym medytacją, gdyż jej troską jest osoba ludzka rozważana sama w sobie, we wspólnocie i „w porządku wszystkich rzeczy”. Podkreślił tym samym znaczenie antropologii personalistycznej. W dalszej części wystąpienia nawiązał do obecności zjawiska ateizmu w schemacie XIII, wyróżniając ateizm jako przekonanie osobiste oraz jako system narzucony człowiekowi siłą i przemocą, który narusza jego godność osoby ludzkiej oraz naturalne prawo moralne⁶³.

Szczególnie ciekawe, częste i żywe były kontakty arcybiskupa Karola Wojtyły z członkami episkopatu Francji⁶⁴. Sam Wojtyła opisywał w następujący sposób:

*1. Na początku bieżącej sesji Soboru zostały mi powierzone kontakty z Episkopatem francuskim. Kontakty te traktuję jako zadanie osobne, różne od udziału w cotygodniowych zebraniach delegatów różnych /ok. 30/ episkopatów w „Domus Mariae”, które również odbywają się z inicjatywy Biskupów francuskich. Przygotowaniem do kontaktu z Episkopatem Francji była wspólna praca nad tekstem schematu XIII, zwłaszcza w okresie zimowym /Ariccia – Rzym/. Obecni tam biskupi /oraz teologowie/ francuscy zrozumieli i przyjęli tezę z tzw. projektu krakowskiego, wedle której Kościół w schemacie XIII musi się przedstawić światu, tzn. wskazać na podstawy swego istnienia i swej misji. Z tego wyłonił się obecny rozdział 4. część I., a także niektóre elementy rozdz[iału] I /zwł[aszcza] o ateizmie*⁶⁵.

W dalszej części informował prymasa, że 17 października 1965 r. udał się na zaproszenie biskupa Lucien Lebruna do Paray-le-Monial,

⁶² AAW, SPP, Watykan, II 17/307, k. 55, Pismo abp. Karola Wojtyły do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Kraków, 22 II 1965 r.

⁶³ R. Skrzypczak, *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, s. 95-96, 321-331; G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. M. Tarnowska, Kraków 2012, s. 216-217.

⁶⁴ M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni” 3:2018, s. 212-213.

⁶⁵ AAW, SPP, Watykan, II 17/310, k. 44, Abp Karol Wojtyła, Kontakty z episkopatem francuskim, Rzym, 28 X 1965 r.

gdzie odprawił mszę św. pontyfikalną i uczestniczył w 200. rocznicy ustanowienia liturgicznej uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa:

3. *Wkrótce po powrocie z Paray-le-Monial odbyłem rozmowę z Abpem G. Garrone z Tuluzy, vice-przewodniczącym Episkopatu francuskiego, znanym mi dobrze dzięki wspólnej pracy nad schematem XIII. [...] Treść rozmowy można krótko ująć w sposób jak następuje. We Francji sytuacja Kościoła w Polsce, a zwłaszcza Episkopat i osoba Księdza Prymasa, są przedmiotem sporu, jaki toczy się pomiędzy przedstawicielami tzw. lewicy i prawicy katolickiej. O ile jednym zależy na ukazywaniu stosunku państwa do Kościoła w Polsce w kolorach jak najbardziej dodatnich i przez to nieprawdziwych, to natomiast drudzy posługują się sytuacją Kościoła w Polsce, korzystając z prawdziwych faktów i z enuncjacji naszego Episkopatu, ale czynią to w znacznej mierze po to, by zwalczać lewicę. [...]*

4. *Wkrótce po tej rozmowie nastąpiło w dniu 25.X. w Seminarium St-Louis spotkanie z licznie zgromadzonym Episkopatem francuskim /uczestniczyło kilkudziesięciu biskupów, w tym dwu kardynałów/. Inicjatywa wyszła ze strony Abpa z Rennes, P[aul] Gouyon, z którym naprzód korespondencyjnie ustaliłem termin i charakter spotkania. Z naszej strony brał w nim udział Abp B[olesław] Kominek, Bp J[an] Jaroszewicz, Bp K[Kazimierz] Majdański – i niżej podpisany. Przedstawiliśmy naprzód, przemawiając po kolei, sytuację, a bardziej jeszcze pracę Kościoła w Polsce. Potem odpowiadaliśmy na szereg pytań. Byliśmy obecni wyłącznie Biskupi, gdyż Abp Gouyon wykluczył wszystkie inne osoby z tego spotkania. Zdaje się, że wypadło ono dodatnio. Znow wróciła sprawa udziału w Millenium oraz propozycja przesyłki książek⁶⁶.*

Arcybiskup Bolesław Kominek, mimo przeciwności czynionych przez władze partyjno-państwowych, czego skutkiem był jego udział ograniczony do I i IV sesji soborowej, należał do wyjątkowo aktywnych uczestników *Vaticanum II*⁶⁷. Na początku I sesji soborowej arcybiskup Kominek – na prośbę kardynała Wyszyńskiego – otrzymał od Jana XXIII nominację do Komisji Apostolatu Świeckich, Prasy

⁶⁶ AAW, SPP, Watykan, II 17/310, k. 45-46, Abp Karol Wojtyła, Kontakty z episkopatem francuskim, Rzym, 28 X 1965 r.

⁶⁷ W. Kucharski, *Komuniści i Watykan. Polityka komunistycznej Polski wobec Stolicy Apostolskiej 1945-1974*, Warszawa 2019, s. 256-259.

i Widowsk⁶⁸. Drugim polskim dostojnikiem, który wszedł wówczas w skład tego gremium był biskup Herbert Bednorz⁶⁹. Pracami Komisji Apostolatu Świeckich, Prasy i Widowsk kierował kardynał Fernando Cento, a współpraca obu hierarchów – w zakresie tematyki apostołstwa laikatu – sięgała jeszcze okresu przygotowawczego⁷⁰. Kontynuacją posiedzeń I sesji były spotkania w okresie międzysesyjnym, na które arcybiskup wrocławski wyjechał 12 marca 1963 r.⁷¹.

Odmowa wydania paszportu jesienią 1963 i 1964 r. wpłynęła na niego wręcz mobilizująco, determinując zaangażowanie w pracach studyjnych i eksperckich, ściśle powiązanych z członkowstwem w Komisji Soborowej Episkopatu Polski. Podobnie, jak metropolita krakowski, odegrał ważną rolę w procesie przygotowania kolejnych wersji schematu XVII, a następnie XIII⁷². Najprawdopodobniej w ostatnich miesiącach 1963 i pierwszych 1964 r. pod kierownictwem arcybiskupa Kominka przygotowany został całościowy projekt tego dokumentu. Był to oficjalny projekt Episkopatu Polski. Łaciński maszynopis liczący 42 strony podzielony został na trzynaście obszernych rozdziałów poprzedzonych wstępem. Z uwagi na wyjątkowość tego dokumentu przytoczmy tytuły, proponowanych przez zespół arcybiskupa Bolesława Kominka poszczególnych rozdziałów: 1) o misji Kościoła w świecie; 2) o naturze świata i człowieka; 3) o Kościele i podstawowym odniesieniu do świata; 4) o działalności Kościoła w świecie; 5) o Kościele i prawie do życia; 6) Kościół wobec zagadnień (obowiązków, powinności) rodziny i małżeństwa; 7) Kościół wobec różnych stowarzyszeń społecznych; 8) o Kościele i przesłankach godziwego utrzymania obywateli; 9) o Kościele, wiedzy i postępie; 10) o Kościele wobec systemów ekonomicznych i politycz-

---

⁶⁸ J. Pater, *Kominek Bolesław*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 184.

⁶⁹ *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, Ojciec Soboru Watykańskiego II (1962-1965). Wybór dokumentów*, s. 78.

⁷⁰ J. Pater, *Arcybiskup Bolesław Kominek i jego udział w obradach Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 105-107.

⁷¹ T. Serwatka, *Kardynał Bolesław Kominek (1903-1974). Duszpasterz i polityk. Zarys biograficzny*, Wrocław 2013, s. 55.

⁷² J. Pater, *Arcybiskup Bolesław Kominek i jego udział w obradach Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 114-117.

nych; 11) o stosunku Kościoła do kultur i cywilizacji dzisiejszego świata; 12) o stosunku Kościoła do niechrześcijan i niewierzących; 13) o Kościele otwartym na przyszłość⁷³.

Tekst był owocem pracy zespołowej bliskich arcybiskupowi teologów wrocławskich i warszawskich. Znaczącą rolę w tym gremium odgrywał ks. prof. Eugeniusz Tomaszewski, teolog fundamentalista, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu⁷⁴. Pod koniec kwietnia 1964 r. opracowanie zwane projektem warszawsko-wrocławskim zostało przekazane kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu⁷⁵. Dokument trafił do Watykanu 25 kwietnia 1964 r. na ręce o. Bernharda Häringa CSsR sekretarza komisji opracowującej schemat XIII⁷⁶.

Porównując propozycje arcybiskupa Bolesława Kominka oraz projekt zespołu krakowskiego, zauważyć można zasadnicze różnice wynikające przede wszystkim z przyjętej metodologii i struktury dokumentu. Opracowanie warszawsko-wrocławskie zawierało szerszy zakres problemowy, w tym treści, które zostały w późniejszym okresie wyłączone z projektu schematu XIII, a znalazły się w Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „Nostra aetate” oraz Deklaracji o wolności religijnej „Dignitatis humanae”.

Po zakończeniu III sesji arcybiskup Kominek korzystając z faktu, że władze komunistyczne zgodziły się wydać mu paszport wyjechał do Rzymu, by kontynuować prace w Komisji Apostolatu Świeckich, Prasy i Widowisk oraz uczestniczyć w przygotowaniu kolejnych wersji schematu XIII. W czasie IV sesji soborowej, poza udziałem w samych obradach, odegrał doniosłą rolę w przygotowaniu „Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich”. Był jego autorem i podobnie jak prymas Wyszyński, spotkał się z najboleśniejnymi, niesprawiedliwymi, oszczerczymi atakami ze strony władz PRL⁷⁷. Podsumowując ostatnie tygodnie IV sesji Soboru Watykańskiego II arcybiskup Ko-

⁷³ AAW, SPP, Watykan, II 17/298, k. 81-116, Schemat XVII, projekt wrocławski.

⁷⁴ J. P a t e r, *Arcybiskup Bolesław Kominek i jego udział w obradach Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, s. 115.

⁷⁵ AAW, SPP, Watykan, II 17/298, k. 78-79 v., Pismo abp. Bolesława Kominka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Wrocław, 27 IV 1964 r.

⁷⁶ M. B i a ł k o w s k i, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 490.

⁷⁷ *Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim*, [w:] *Wokół Orędzia. Kardynał Bolesław Kominek prekursor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. K u c h a r s k i i G. S t r a u c h o l d, Wrocław 2009, s. 399-409.

minek wyraził jakże proroczą, choć nazbyt optymistyczną opinię, co do czasu wdrażania uchwał soborowych:

Konstytucje i dekryty soborowe staną się przedmiotem dyskusji i opracowań w tonie poszczególnych komisji powołanych przy Episkopacie. Komisja Duszpasterska zajmie się opracowaniem planu duszpasterskiego na najbliższe 4-letnie, a następnie na okres dłuższy. ogólnie przewiduje się, że pełne wprowadzenie uchwał soborowych w życie wymagać będzie około 20 lat⁷⁸.

Jak już wspominaliśmy czas pomiędzy poszczególnymi sesjami soborowymi był okresem szczególnej aktywności w pracach rzymskich komisji soboru, jak i Komisji Soborowej Episkopatu Polski. Podczas posiedzenia 79. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – zwołanego wkrótce po zakończeniu II sesji soborowej w grudniu 1963 r. – przewodniczący Komisji informował o utworzeniu 13 podkomisji, które miały opracowywać poszczególne schematy. Zespoły składały się z jednego do trzech biskupów, przeważnie członków Komisji Soborowej⁷⁹. I tak arcybiskup Antoni Baraniak wszedł w skład podkomisji „De Ecclesiis Orientalibus”; biskup Michał Klepacz zasilił podkomisję „De Divina revelatione” oraz „De clericis”; biskup Karol Wojtyła „De Ecclesia” i „De praesentia efficaciaci Ecclesiae in mundo hodierno”; arcybiskup Bolesław Kominek „De Apostolatu laicorum” i „De cura animarum”; biskup Józef Drzazga „De sacrorum alumnis formandis”; biskup Jan Jaroszewicz „De Beata Maria Virgine matre Ecclesia”; zaś biskup Lech Kaczmarek „De scholis catholicis”⁸⁰. Natomiast podczas kolejnego posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski arcybiskup Baraniak informował, że składy utworzonych przez Komisję Soborową podkomisji zostały uzupełnione 5 lutego 1964 r. Poprawki schematów soborowych należało, po uzgodnieniu z członkami poszczególnych podkomisji, nadesłać w dwóch egzemplarzach w języku łacińskim na ręce arcybiskupa⁸¹.

Również po zakończeniu III sesji – w grudniu 1964 r. – arcybiskup Antoni Baraniak archiwizował ogłoszone przez polskich hierarchów wystąpienia oraz koordynował kompletowanie sprawozdań do-

---

⁷⁸ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, s. 632-633.

⁷⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18-19 XII 1963 r.

⁸⁰ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 57, Podkomisje soborowe Episkopatu Polski, Warszawa, 18 XII 1963 r.

⁸¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/209, k. 67, Protokół 80. KPEP, Warszawa, 6-7 II 1964 r.

tyczących poszczególnych schematów soborowych. Z jedenastu przygotowanych wówczas opracowań, aż pięć było autorstwa członków Komisji Soborowej (Antoni Baraniak, Karol Wojtyła, Józef Drzazga, Kazimierz Józef Kowalski), w tym dwa („O dostosowanej odnowie życia zakonnego” oraz „O Katolickich Kościołach Wschodnich”) przygotowane przez jej przewodniczącego⁸². Ostatnim zadaniem, jakie Komisja Soborowa wykonała w okresie obrad *Vaticanum II*, była rejestracja wszystkich form udziału (interwencji) polskich hierarchów na soborze. Służyła temu specjalna ankieta zawierająca szczegółowe pytania, m.in.: Nazwisko – imię – tytuł biskupi? W czym imieniu przemawiał? Do jakiego schematu? Do jakiego rozdziału? Na jaki temat? Kiedy złożono? Czy wygłoszono? Kiedy wygłoszono?⁸³

Działalność Komisji Soborowej na rzecz odnowy posoborowej (1965-1977)

Po zakończeniu Soboru Watykańskiego II Komisja Soborowa Episkopatu Polski odpowiedzialna była za realizację uchwał soborowych. Forma, tempo i styl wprowadzenia reform soborowych – z perspektywy pod półwiecza – nie mogą budzić większych zastrzeżeń. Wszystkie działania zaplanowane, koordynowane i kontrolowane przez przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski cechowała ostrożność, rozsądek, konsekwencja i dalekowzroczność. Polski Kościół nie stać było na nagłe, często szokujące zmiany, ani na powierzchowność. Tak samo nie stać go było na szybki, masowy druk dokumentów, komentarzy, opracowań soborowych, a nawet nowych ksiąg liturgicznych. Głównym czynnikiem ograniczającym nie był brak dobrej woli, umiejętności, czy zapału, ale panujący system totalitarny, ze wszystkimi jego negatywnymi konsekwencjami. Dlatego reformy posoborowe można było wprowadzać stopniowo i bez pośpiechu⁸⁴.

---

⁸² AAW, SPP, Watykan, II 17/300, k. 3, Sesja sprawozdawcza Episkopatu Polski z III sesji Soboru Watykańskiego II, Warszawa, 17 XII 1964 r.

⁸³ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 59, Ankieta w celu dokonania dokładnego zestawienia udziału czynnego Biskupów Polskich w pracach soborowych w postaci interwencji.

⁸⁴ M. B i a ł k o w s k i, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 245-246.

Podobne myślenie o odnowie towarzyszyło przewodniczącemu Komisji Soborowej. Arcybiskup Baraniak dość krytycznie oceniał – nie poparte polskimi realiami – posoborowe roszczenia części środowisk katolików świeckich oraz wyrażane przez nich sympatie dla reform w Kościołach holenderskim, niemieckim czy francuskim. Dlatego – opublikowany na łamach „Tygodnika Powszechnego” – wywiad z kardynałem Léonem-Josephem Suenensem na temat realizacji uchwał Soboru Watykańskiego II otrzymał surową ocenę samego hierarchy i został uznany przez biskupów zebranych na posiedzeniu Rady Głównej Episkopatu Polski 19 czerwca 1969 r., jako szkodliwy dla Kościoła w Polsce⁸⁵.

Niezwykle ważny, a zarazem wymagający wielkiej pracy intelektualnej, proces przygotowania tłumaczeń, opracowania redakcyjnego i merytorycznego dokumentów Soboru Watykańskiego II od samego początku spoczął na barkach arcybiskupa Karola Wojtyły. Jeszcze podczas obrad soboru środowisko krakowskie zostało bowiem wybrane do dokonania przekładu tekstów, a metropolita krakowski sprawował osobisty nadzór nad pracami zespołu translatorskiego⁸⁶. W tym celu powołał do życia Krakowski Ośrodek Dokumentacji Soborowej. Tłumaczeń dokonali m.in. o. Feliks Bednarski OP, ks. Andrzej Deskur, ks. Bolesław Filipiak, o. Franciszek Małaczyński OSB, o. Bernard Przybylski OP. Druk uchwał soborowych – opatrzonych wprowadzeniami autorstwa najbardziej kompetentnych znawców – opublikowany w poznańskim Pallottinum w 1968 r. był sporym sukcesem Karola Wojtyły i jego bliskich współpracowników.

W 1970 r. dokonano zmiany nazwy komisji, ponadto bilans pierwszych lat odnowy posoborowej skłonił członków do sformułowania: *[...] postulat bliższego określenia roli i zdań Komisji oraz jej stosunku do innych Komisji, które w granicach swoich kompetencji czuwają nad realizacją uchwał soborowych w różnych dziedzinach życia kościelnego*⁸⁷.

Zebrane przez przewodniczącego komisji propozycje i sugestie zostały opracowane, a następnie ułożone w logiczną całość. W ten sposób powstał „Projekt zadań oraz środków ich realizacji dotyczący Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykań-

---

⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/24, k. 49-50, Protokół RGEP, Warszawa, 19 VI 1969 r.

⁸⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/225, k. 29, Protokół 96. KPEP, Warszawa, 31 VIII–1 IX 1966 r.

⁸⁷ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 64, Pismo abp. Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Poznań 13 VI 1970 r.

skiego II". W dokumencie określono cztery główne zadania stawiane przed komisją: 1) służenie Konferencji Episkopatu Polski na odcinku odpowiedzialności za dzieło realizacji uchwał soborowych, pojętych całościowo; 2) współdziałanie z poszczególnymi komisjami Episkopatu oraz służenie im pomocą w celu zapewnienia ciągłości ich prac; 3) troska o formowanie poprawnej opinii u wiernych na temat nauki Soboru i problemów posoborowych; 4) troska o należyte kontakty z ośrodkami rzymskimi (zwłaszcza z Sekretariatem Synodu Biskupów) i zagranicznymi ośrodkami krajowymi dla spraw realizacji Soboru.

Natomiast droga do realizacji zadań polegać miała na: 1) opracowaniu rodzaju „dyrektorium” uchwał soborowych, ułożonych według hierarchii ich ważności, którą winno się uwzględniać przy ich realizacji; 2) zorientowaniu się w aktualnym stanie realizacji uchwał soboru (np. przez zebranie na piśmie inicjatyw poszczególnych komisji w dziedzinie realizacji soboru lub przez rozpisanie odpowiedniej ankiety do ordynariuszy diecezji); 3) wskazanie uchwał soborowych dotąd nie objętych realizacją w Polsce; 4) popularyzacja idei soborowych oraz urabianie właściwych postaw soborowych u wiernych (opracowanie „słownika” albo „katechizmu” soborowego, przygotowanie odpowiednich broszur popularyzacyjnych, organizowanie konferencji, zjazdów, odczytów na temat soboru, informowanie o zagranicznych osiągnięciach soborowych); 5) nawiązywanie odpowiednich kontaktów z zagranicznymi, zwłaszcza rzymskimi, ośrodkami realizacji uchwał soborowych.

W trzeciej części dokumentu omówiono środki, jakie miały służyć realizacji zadań: 1) właściwe zorganizowanie pracy komisji poprzez utworzenie stałego sekretariatu przy przewodniczącym komisji, powołanie sekcji dla wykonania konkretnych zadań; 2) gromadzenie możliwie pełnej dokumentacji soborowej i posoborowej; 3) nawiązanie kontaktu z kościelnymi uczelniami i seminariami duchownymi w celu korzystania z ich fachowej pomocy⁸⁸.

Sporządzona 24 sierpnia 1970 r. wersja ostateczna „Projektu zadań oraz środków ich realizacji dotyczący Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II”, stała się podstawą dyskusji

---

⁸⁸ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 65-67, Projekt zadań oraz środków ich realizacji dotyczący Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II.

podczas 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski⁸⁹. Podczas tej samej konferencji plenarnej arcybiskup Antoni Baraniak przedstawił stan odnowy posoborowej z perspektywy pięciu lat od zamknięcia *Vaticanum II*:

*Omówił również kierunki zadań, jakie aktualnie wylaniają się przed Komisją, a mianowicie troska o popularyzowanie autentycznej nauki Soboru, właściwe rozeznanie i ocena dotychczasowego dorobku soborowego w Polsce oraz należyne wskazywanie dalszych etapów odnowy soborowej w polskiej rzeczywistości kościelnej, troska o rejestrację szeroko pojętej dokumentacji soborowej, kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zwłaszcza rzymskimi itp.*⁹⁰.

Również kolejna 122. Konferencja Plenarna Episkopatu Polski na wniosek Komisji Soborowej podjęła tematykę *Vaticanum II*. Podczas posiedzenia 26 listopada 1970 r. zatwierdzono po poprawkach list pasterski „Episkopat Polski do duchowieństwa i wiernych z okazji 5. rocznicy zakończenia Soboru Watykańskiego II”. Dokument czytany był we wszystkich kościołach w Polsce w niedzielę 10 stycznia 1971 r.⁹¹.

Przeprowadzona na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. zmiana nazwy komisji miała przede wszystkim odzwierciedlać charakter podejmowanych wówczas prac, związanych już nie z samym Soborem Watykańskim II, ale z praktycznym wymiarem jego recepcji. Dlatego m.in. Komisja zabierała głos w sprawie sugestii zagadnień zgłaszanych na obrady II Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów w 1971 r. W dokumencie sporządzonym w maju 1971 r. arcybiskup Antoni Baraniak podnosił dwie kwestie⁹². Pierwsza dotyczyła przygotowania listu pasterskiego skierowanego do kapłanów i wiernych, który wyjaśniałby cele Synodu Biskupów poświęconego kapłaństwu. Hierarcha proponował, by dokument taki naszkicował biskup Bohdan Bejze⁹³. Druga sugestia odnosiła się do powo-

---

⁸⁹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 70-76, Projekt zadań Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego Drugiego, Poznań, 24 VIII 1970 r.

⁹⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/250, k. 40, Protokół 121. KPEP, Warszawa, 3-4 IX 1970 r.

⁹¹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 99-102, Episkopat Polski do duchowieństwa i wiernych z okazji 5-rocznicy zakończenia Soboru Watykańskiego II.

⁹² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/255, k. 8-9, Pismo abp. Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 8 V 1971 r.

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/255, k. 10-11, Sugestie Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II dla Konferencji Episkopatu Polski, Poznań, 8 V 1971 r.

lania zespołu ekspertów, który śledziłby odgłosy prasy, zbierał materiały i przygotował publikację po zakończeniu obrad synodalnych. Tę pracę mógł – według – przewodniczącego Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II wykonać Instytut Tomistyczny w Warszawie kierowany przez o. Bernarda Przybylskiego OP⁹⁴.

Obchodzona w 1972 r. 10. rocznica otwarcia Soboru Watykańskiego II skłoniła biskupów do głębszej refleksji nad stanem recepcji uchwał soborowych. Arcybiskup Antoni Baraniak przygotował specjalny „Komunikat sprawozdawczy o działalności Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II”, w którym wysunął konkretne propozycje: 1) powołanie Instytutu Studiów Soborowych przy Instytucie Studiów Tomistycznych, kierowanym przez o. Bernarda Przybylskiego OP; 2) wystosowanie apelu do uczelni katolickich; 3) spotkanie członków komisji z redaktorami czasopism katolickich⁹⁵. W dalszej części pisma informował o potrzebie przygotowania „Dyrektorium posoborowego”, koncepcji publikacji „Katechizmu posoborowego”⁹⁶ oraz prosił o wypełnienie kwestionariusza dotyczącego stanu wdrażania nauczania soboru w poszczególnych diecezjach⁹⁷.

Jako podsumowanie postrzegać należy ocenę stanu literatury soborowej w Polsce, którą z ramienia Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II dokonał biskup Bohdan Bejze. Dostojnik zauważył, że wśród autorów prac można wyróżnić trzy postawy wobec Kościoła, co nie jest bez znaczenia dla treści samych publikacji. Wyróżnił publikacje: 1) pisane w duchu kościelnym; 2) pisane według deklaracji autorów z pozycji katolickiej, ale odnoszące się do Soboru w sposób krytyczny; 3) rozmyślnie i całkowicie wrogie Kościołowi⁹⁸.

---

⁹⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/255, k. 11-12, Sugestie Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II dla Konferencji Episkopatu Polski, Poznań, 8 V 1971 r.

⁹⁵ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 107, Komunikat sprawozdawczy o działalności Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, Poznań, 3 II 1972 r.

⁹⁶ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 107-108, Komunikat sprawozdawczy o działalności Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, Poznań, 3 II 1972 r.

⁹⁷ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 109, Komunikat sprawozdawczy o działalności Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, Poznań, 3 II 1972 r.

⁹⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 260, k. 59, Protokół 131. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Kraków, 27-28 czerwca 1972 r.

Problem dostępu do spuścizny Soboru Watykańskiego II wiązał się przede wszystkim ze skromną ilością prac naukowych, ubogą ofertą książek popularno-naukowych oraz brakiem literatury zagranicznej. W roku 1973 zintensyfikowano prace redakcyjne „Katechizmu Soboru Watykańskiego II”. Gotowość omówienia ogólnych założeń, charakteru i szczegółowych treści publikacji arcybiskup Baraniak zapowiedział już 27 kwietnia 1973 r.⁹⁹. Natomiast sama prezentacja miała miejsce podczas 136. Konferencji Plenarnej Episkopatu obradującej na Jasnej Górze 4-5 maja 1973 r. Zaprezentował wówczas episkopatowi „Komunikat Komisji do Spraw Realizacji Soboru w sprawie «Katechizm Soboru Watykańskiego II»”¹⁰⁰ wraz ze spisem treści książki¹⁰¹. Temat „Katechizmu Soboru Watykańskiego II” powrócił również we wrześniu 1973 r. podczas 138. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Omawiając wówczas prace komisji arcybiskup Antoni Baraniak:

[...] wspominał, iż wielu powołuje się dziś na dorobek Soboru Watykańskiego II, ale w gruncie rzeczy jest on znany zbyt ogólnie. Jedną z przyczyn tego stanu – to brak publikacji, która całą naukę Soboru przybliżyłaby szerokim kręgom duchowieństwa i wiernych. Referent [arcybiskup Antoni Baraniak – M. B.] wyliczył dotychczasowy dorobek literacki i naukowy, poświęcony Soborowi, jak seria „W nurcie zagadnień posoborowych”, wydawana pod kierunkiem Bpa Bejze, pracę Kard. Wojtyły „U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II”, publikacje w „Ateneum Kapłańskim”, opracowania dokumentów przez ośrodek krakowski itp., ale odczuwa się brak publikacji popularnej. Pragnąc zaradzić temu brakowi Komisja przygotowuje popularny wykład całości nauki Soborowej w formie katechizmu. Chodzić w nim będzie o wydobycie z dokumentów soborowych zasadniczych treści i ułożenie ich logicznie¹⁰².

Nakreślony przez hierarchę projekt był z jednej strony odpowiedzią na konkretną potrzebę Kościoła w Polsce, z drugiej wpisywał się w nurt posoborowej refleksji katechizmowej. Zauważyć można, że właśnie

⁹⁹ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 110, Pismo abp. Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 27 IV 1973 r.

¹⁰⁰ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 111-113, Komunikat Komisji do Spraw Realizacji Soboru w sprawie „Katechizm Soboru Watykańskiego II”.

¹⁰¹ Tamże, k. 114-116.

¹⁰² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/267, k. 42, Protokół 138. KPEP, Warszawa, 13-14 IX 1973 r.

w tym czasie – w kolejnych latach po zakończeniu Soboru Watykańskiego II – ukazało się wiele katechizmów narodowych. Ogniskowały się one wokół specyfiki pastoralnej danego kraju czy obszaru kulturowego, a więc siłą rzeczy były zawężone. I tak w 1966 r. opublikowany został katechizm holenderski, w 1981 r. – włoski, w 1985 r. – niemiecki, w 1986 r. – hiszpański, w 1987 r. – belgijski, a w 1991 r. – francuski.

Polski katechizm soborowy – opracowany pod auspicjami Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II – ukazał się pod tytułem „Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)” w 1975 r. w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu. Redaktorem publikacji, a zarazem twórcą koncepcji strukturalnej był o. Bernard Przybylski OP. Książka składała się z trzech części: I. Kościół pogłębia świadomość siebie samego; II. Kościół w odnowie; III. Kościół w dialogu¹⁰³. Zamieszczając w przedmowie ogólną charakterystykę publikacji arcybiskup Antoni Baraniak podkreślał:

W trakcie pracy [nad książką – M. B.] ukazały się jakby dwa nurty soborowej myśli: ściśle ze sobą związane: jeden ideowy i doktrynalny, a drugi praktyczny i normatywny. Pragnąc te dwa nurty zachować, wysunięto projekt opracowania dzieła, które dawałoby w zarysie wykład całej nauki Soboru, zebranej ze wszystkich dokumentów i ułożonej według idei naczelnych oraz wiodących. Dzieło winna cechować wierność wobec myśli Soboru. Sobór sam ma przemówić w nim swoją autentyczną prawdą i swoim duchem¹⁰⁴.

Zwieńczeniem działalności Komisji Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II – pod przewodnictwem arcybiskupa Antoniego Baraniaka – było zakończenie prac nad regulaminem komisji. Gotowy dokument został przesłany do przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski 10 kwietnia 1976 r.¹⁰⁵ Składał się z siedmiu części: zasady ogólne; struktura komisji; zadania komisji; zadania przewodniczącego komisji; sposób działania komisji; współpraca komisji z Konferencją Episkopatu; postanowienia¹⁰⁶. Do najistotniejszych zapisów, należą zadania komisji, a wśród nich: informowanie Konferencji Episkopatu o spra-

¹⁰³ *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, Poznań 1975, ss. 144.

¹⁰⁴ A. B a r a n i a k, *Przedmowa*, [w:] *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, s. 7.

¹⁰⁵ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 120. Pismo abp. Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 10 IV 1976 r.

¹⁰⁶ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 121-124, Regulamin Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego Drugiego.

wach dotyczących odnowy soborowej, zgłaszanie jej propozycji i sugestii; współpraca z poszczególnymi komisjami Episkopatu, inspirowanie ich działalności, przedstawianie sugestii dotyczących sposobu wprowadzania w życie uchwał soboru; współpraca z diecezjalnymi ośrodkami kształcenia soborowego; współdziałanie w dziedzinie formacji soborowej i znajomości nauki soboru w seminariach duchownych; troska o znajomość nauki soboru wśród kapłanów, osób zakonnych, świeckich; prowadzenie monitoringu przebiegu realizacji uchwał soborowych w terenie; śledzenie wypowiedzi Magisterium Kościoła posoborowego i przedstawianie propozycji ich realizacji na gruncie polskim; gromadzenie dokumentacji soborowej; śledzenie publikacji o tematyce soborowej; przekazywanie poprawnej informacji zagranicznym periodykom o realizacji uchwał soborowych w Polsce¹⁰⁷.

Treści związane z „Regulaminem Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego Drugiego” znalazły się również w ostatnim sprawozdaniu z działalności komisji, znajdującym się w materiałach archiwalnych wytworzonych przez to gremium. Przewodniczący komisji informował, że są one wynikiem przemyśleń sformułowanych podczas jej posiedzenia 7 kwietnia 1976 r. Informacja przekazana prymasowi zawierała trzy główne bloki tematyczne. Pierwszy dotyczący zadań komisji powtarzał wcześniejsze uregulowania zawarte w regulaminie. Drugi był analizą publikacji soborowych, zapotrzebowania i możliwości rynku wydawniczego. Trzeci zawierał obserwacje i spostrzeżenia duszpasterskie na temat realizacji uchwał soborowych w terenie¹⁰⁸.

Od połowy lat siedemdziesiątych XX w. widoczne jest zmniejszenie aktywności Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II oraz jej przewodniczącego. Pewnym wyjaśnieniem był na pewno stan zdrowia arcybiskupa metropolity poznańskiego, którego siły coraz bardziej słabły w związku z kolejnymi chorobami i powi-

---

¹⁰⁷ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 122, Regulamin Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego Drugiego.

¹⁰⁸ AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163, k. 126-129, Informacja ks. abp. Antoniego Baraniaka przewodniczącego Komisji Episkopatu do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II z działalności tejże komisji (Konferencja Episkopatu w Warszawie 27-29 IV 1976 r.).

klaniami¹⁰⁹. Nie można jednak zapomnieć, że w przypadku komisji specjalistycznych Episkopatu Polski pogłębiał się proces podziału ich kompetencji oraz dywersyfikacji zadań dotyczących odnowy posoborowej. I tak odcinek reform liturgicznych realizowała Komisja Liturgiczna. Utworzono również kilka komisji duszpasterskich o charakterze stanowym, a nowymi zadaniami świeckich w Kościele zajmowała się coraz prężniej działająca Komisja Apostolstwa Świeckich, powołana do życia z inicjatywy kardynała Karola Wojtyły i przez niego kierowana¹¹⁰.

Reasumując należy podkreślić, że niniejszy artykuł z uwagi na charakter i chronologię prac Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski może posłużyć jako punkt wyjściowy do dalszych rozważań oraz wstęp do historii recepcji Vaticanum II w Kościele katolickim w Polsce.

---

¹⁰⁹ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904-1977*, Poznań-Warszawa 2017, s. 61-63.

¹¹⁰ M. Białkowski, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958-1978)*, [w:] *Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozynkowski, Toruń 2021, s. 158-162.

BIBLIOGRAFIA**Źródła archiwalne****Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW)**

- AAW, SPP, Protokoły RGEP, II 4/24.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/184.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/185.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/198.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/200.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/208.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/209.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/225.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/233.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/236.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/246.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/247.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/250.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/255.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 260.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/267.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/274.
AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/290.
AAW, SPP, Varia, Komisja Soborowa EP, II 28/163.
AAW, SPP, Watykan, II 17/289.
AAW, SPP, Watykan, II 17/298.
AAW, SPP, Watykan, II 17/300.
AAW, SPP, Watykan, II 17/307.
AAW, SPP, Watykan, II 17/310.
AAW, SPP, Watykan, II 17/322.
AAW, SPP, Watykan, II 17/323.

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG)

- AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria 1959*.
AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria 1961*.
AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria 1962*.
AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria 1963*.
AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria 1964*.

Źródła drukowane

- Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019.
Orędzie biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim, w: *Wokół Orędzia*. Kardynał Bolesław Kominek prekur-

- sor pojednania polsko-niemieckiego*, red. W. Kucharski i G. Strauchold, Wrocław 2009.
- Skrzypczak R., *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, Kraków 2020.
- Stefan Kardynał Wyszyński, *Prymas Polski, Ojciec Soboru Watykańskiego II (1962-1965). Wybór dokumentów*, oprac. S. Wilk SDB, A. Wójcik, Lublin 2013.
- Swieżawski S., *W nowej rzeczywistości 1945-1965*, Lublin 1991.
- Wojtyła K., *Vaticanium II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe, wybór i oprac. A. Dobrzyński*, Rzym 2014.

Opracowania

- Bécheau F., *Historia soborów*, tłum. P. Rak, Kraków 1998.
- Białecki K., Łatka R., Reczek R., Wojcieszek E., *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904-1977*, Poznań-Warszawa 2017.
- Białkowski M., *Antoni Baraniak SDB jako członek Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w latach 1951-1977*, w: *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „Ludowej”*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 185-215.
- Białkowski M., *Działalność Antoniego Baraniaka SDB na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1951-1977)*, „Studia Pelplińskie”, 2020, r. 54, s. 47-86.
- Białkowski M., *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958-1978)*, „Przegląd Zachodni” 3:2018, s. 212-213.
- Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972-1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018, s. 387-446.
- Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 229-272.
- Białkowski M., *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszość”, t. 132: 2019, s. 269-315.
- Białkowski M., *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Studia Pelplińskie”, 2019, r. 53, s. 33-73.
- Białkowski M., *Udział Antoniego Baraniaka SDB w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1951-1977)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 14, 2020, s. 95-133.
- Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958-1978)*, w: *Prymas i Papież. Studia po-*

- święcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, red. M. Białkowski, W. Rozynkowski, Toruń 2021, s. 158-162.
- Białkowski M., *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016.
- Chenau P., *Vaticanium II między historią i teologią: status quaestionis*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 15-35.
- De Ville A. A., *Orientalium Ecclesiarum*, w: *The Reception of Vatican II*, ed. M. L. Lamb, M. Levering, New York - Oxford University Press 2017.
- Dyl J., *Sobory powszechne w drugim tysiącleciu chrześcijaństwa*, Tarnów 1997.
- Kucharski W., *Komuniści i Watykan. Polityka komunistycznej Polski wobec Stolicy Apostolskiej 1945-1974*, Warszawa 2019.
- Michalik A., *Odkryć sobór. Szkic historyczno-teologiczny Soboru Watykańskiego II*, Tarnów 2006, s. 21.
- Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, Poznań 1975.
- Orlandis J., *Kościół katolicki w drugiej połowie XX wieku*, tłum. P. Skibiński, Radom 2007.
- Pater J., *Arcybiskup Bolesław Kominek i jego udział w obradach Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2015, s. 93-127.
- Pater J., *Kominek Bolesław*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996.
- Rutkowski P., *Polscy biskupi jako ojcowie Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2014.
- Serwatka T., *Kardynał Bolesław Kominek (1903-1974). Duszpasterz i polityk. Zarys biograficzny*, Wrocław 2013.
- Skibiński P., *Kościół wobec totalitaryzmów (1917-1989). Światowy katolicyzm i doświadczenie Polaków*, Warszawa 2022.
- Smagacz A., *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra” 21(2014), s. 387-411.
- Svidercoschi G. F., *Sobór, który trwa. Kronika, bilans, perspektywy II Soboru Watykańskiego*, tłum. L. Rodziewicz, Kraków 2003.
- Wąsowicz J., *Defensor Ecclesiae. Arcybiskup Antoni Baraniak (1904-1977). Salezjańskie koleje życia i posługi metropolity poznańskiego*, Warszawa 2022.
- Weigel G., *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, tłum. M. Tarnowska, Kraków 2012.
- Zabłocki J., *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji pastoralnej „Gaudium et spes”*, Warszawa 1986.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.
-

MICHAŁ BIAŁKOWSKI – dr hab. Michał Białkowski, prof. UMK – historyk Kościoła, politolog; profesor uniwersytetu w Katedrze Bezpieczeństwa Społecznego i Kulturowego na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Od 2017 r. prezes Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu, w latach 2017-2021 sekretarz Porozumienia Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce. Ostatnio opublikował: *Apostołowie Afryki. Studia poświęcone Wandzie Błęńskiej i kardynałowi Adamowi Kozłowieckiemu SJ*, Toruń 2022 (współautor i współredaktor naukowy tomu); *Prymas i Papież. Studia poświęcone prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu i papieżowi Janowi Pawłowi II*, Toruń 2021 (współautor i współredaktor naukowy tomu); S. Wyszyński, *Pro memoria*, t. IV: 1956-1957, Warszawa 2020 (redaktor naukowy tomu); *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2019.

Główne obszary badawcze: Kościół katolicki w XX w.; Episkopat Polski w XX w.; dzieje Towarzystwa Jezusowego; życie, działalność i spuścizna Stefana kard. Wyszyńskiego; posługa pasterska i nauczanie Karola kard. Wojtyły-papieża Jana Pawła II; historia i recepcja Soboru Watykańskiego II; rola katolików świeckich w przeobrażeniach polityczno-społecznych w Europie i w Polsce w XX-XXI w.; opozycja w PRL i państwach bloku wschodniego; relacje między polityką i religią (w szczególności stosunki państwo – Kościół katolicki w Polsce po 1989 r.); dzieje Pomorza i Kujaw.